

ФІЛОСОФСЬКІ ВІЗІЇ КУЛЬТУРИ ХОСЕ ОРТЕґА-І-ГАСЕТА

Туренко О. С.

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри загальноправових дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

В сучасному науковому середовищі йдуть дискусії з питання: чи сформував Хосе Ортеґа-і-Гасет окрему, систематичну філософію культури чи ні. Враховуючи складність цього питання автор не наважується надати на це питання однозначну відповідь. Втім, можна з певністю стверджувати що культурологічні візії мадридського філософа слугували обґрунтуванню його теорії раціовіталізму – доказу того що все створене людством на протязі історії базується на пануванні та кризі епохальних ідей і вірувань, які формують світоглядні принципи великих спільнот та спрямовують їх до політично-економічних та культурно-соціальних трансформацій. Культура включена в історичне коло зміни світоглядних перцепцій і тому є їх часткою розвивається в колі пануючих уявлень. Щоб покращити ходу європейських спільнот до гуманістичних та просвітницьких цінностей Ортеґа, слідуючі за Кантом, пропонував навчити індивіда користуватися розумом – розумом який є часткою життя, альтруїстичної можливості реалізувати свою власну сутність. Саме в цьому ракурсі слід розуміти ортеґанське визначення культури: «це система корінних переконань, остаточний погляд людини на життя, той її світ, у який вона увірнула мимоволі й повністю» [1, р. 720]. Відтак, культурні візії мадридця є часткою теорії раціоналізму, які розкривають еластичну тканину людської свідомості, епохальні ідеї, соціальних норм й історичної традиції.

Іспанський філософ змінював свою позицію тлумачення культури. Перші праці він розглядав цей феномен з позиції неокантіанства. У контексті цього напрямку Ортеґа трактував культуру як значно цінніший феномен, ніж життя. Оскільки вважав, що людство здійснює свій життєвий рух у межах культури, як відповідь на постійно загрозливі й змінні обставини. Під їх тиском еліта творять ідеальні форми та речі, які стають аксіологічними нормами, що оберігають людство від зайвих турбот, надихають індивідів до піднесених і моральних дій. У цьому ракурсі іберієць визначив три характерні риси

культури. Перша, те що культура завжди зазнає історичні зміни й затверджує колективну уяву, що людина є соціально-історичною істотою. У цьому сенсі Ортега зазначає: «минуле повністю кристалізується в теперішньому; ніщо існує не зникає; вени померлих порожні тільки тому, що їхня кров наповнює тепер наші молоді вени» [2, р. 514]. Друга риса – одержимість праксисом, оволодіння навиком праці, яка констатує про актуальне виробництво значимих для суспільства феноменів і речей. Третя риса – для мадридця європейська культура була і залишалася вищим досягненням історії людства. Вона є історичним злиттям різних епохальних та етнічних традицій – еллінської, середземноморської (до якою включав імітаторську культуру Риму) [3, с. 70], германської, іспанської тощо. Відправною традицією є давньогрецька спадщина, яка через унікальні філософські візії й уявлення про красу та істину затвердила раціоналістичний фундамент розвитку європейської культури.

Основою культури, зазначав іберієць, є її три метафізичні фундаменти – міфологія, яка, як первісна система переконань певного народу, є дифузною ідеологією. Зі свого народження кожний індивід інтелектуально й чуттєво перебуває в цілісно-єдиному міфологічному поясненні «свого світу». Другим фундаментом є історична наступність, вірність сформованої давньої традиції. У цьому сенсі європейська культура розвивається в межах тих рис і мотивів, які були знайдені давніми греками. Третє – заперечення природи [4, р. 460]. Перманентним полем протистояння культури і природи є людина. Бо вона соматично являється часткою природи і належить до певного зоологічного виду. Природа спрямовує людину до її тваринної сутності, а культура – до духовних перспектив розвитку, тих абсолютів, які підіймають людину до трансцендентного. Якщо ж європейська культура починає спрямовувати людину до природних ознак, вульгаризує духовні цінності, то виникає «новий Адам», людина поверхової культури, що схиляється до тваринного життя.

В 1914 р. неокантіанську позицію Ортега змінив на феноменологічну. У її ракурсі людина отримала статус суб'єкта, який занурений в конкретні життєві обставини тут і зараз. Людина співіснує з різноманітними феноменами життя, які постійно трансформуються і тим змінюють життя людей. Тому людина й культура занурені в потік життя, вони належать життю. Мадридець пов'язує культуру з біологічною життєдіяльністю людини. Це явище, що поєднала в собі природно-біологічні і духовні сутності людини. Ортега надає нове визначення культури: «життєві функції, тобто суб'єктивні внутріорганічні факти, які підпорядковані об'єктивним законам і здатні пристосовуватися до трансвітального порядку, і є культурою. Тому цей термін не вільно

тлумачиться, як кому забagnetься. Культура – це певні біологічні функції, не більш і не менш біологічні, ніж травлення чи здатність рухатися» [5, с. 334].

Незважаючи на біологізм, концепт культури мадридця залишалася пронизаною антропоцентричним історизмом: людина в будь-яку історичну добу є культурною істотою, носієм системи ідей, уявлень і вірувань, спираючись на які вона формує соціальні світи, роз'яснює обставини життя і складні образи внутрішнього світу. Ідеї є обов'язковим компонентом культури: вона сповнена чіткими й сугестивними переконаннями. Первісне сприйняття ідей людиною розпочинається з практики зайняття певної точки зору – її вибір «це початковий акт культури» [Там само, с. 346].

При тому вибір унікальної перцепції творця залежить від вже існуючого культурного прошарку тих історичних завоювань народу, до яких він належить. Поєднання креативності й новаторства творця з традиціоналістською застиглістю соціуму формує високу напруженість нових культурних взірців, що надають речі або явищу раніше не існуючий світоглядний діапазон. У цьому сенсі мадридець зауважує, що «майже всі оті переконання чи ідеї індивід не вигадує самотужки, робінзоном – він переймає їх від свого історичного середовища, від свого часу. Природно, у цьому часі ми маємо системи дуже відмінних переконань. Якісь із них є заржавілим і тупим пережитком інших часів. Але завжди існує система живих ідей, що становить собою найвищий ступінь епохи, одну цілком сучасну систему. Ця система – культура. Той, хто залишається поза нею, хто живе архаїчними ідеями, засуджує собі на якесь меншовартісне, важче, болісніше та суворіше життя. Так буває з некультурними людьми чи народом» [6, с. 95–96].

Ортега розвивав елітарну теорію культури – концепцію, яка затверджує, що започатковує, зберігає і розвиває культурні феномени, ціннісно-сміслові орієнтири й норми народу, вишукана меншість – еліта. Іберієць проголошує, що культура – це «не донька праці, а спорту» [7, р. 1069], тобто тих юнаків-ропсодів, які безтурботно присвятили своє життя творчому агону.

Одним із завдань еліти є збереження ідентичності культури до свого народу, соціальної еластичності в цілому. Справа в тому, що культура має тенденцію до диверсифікації, тобто до ускладнення й переповнюється громіздкими надмірностями. Якщо такий стан речей затверджується й цілий народ може потрапити в стан «псевдожиття», справжня особистість зникає, а культура перетворюється на міраж. Протистоїть еліті маса, яка є споживачем культурних феноменів і руйнівником її високих образів. Маса спотворює, спрощує і знижує цілісну

структурність, шаблонність культури, нав'язує суспільству хибні цінності – посередність, анонімність, безособистість тощо.

Іспанський філософ характеризував сучасний стан європейської культури, як кризовий, який привів до втрати нею інтеграційної й адаптаційної функції, засоби культури перетворилися в одну з форм споживання, у механізоване заробітчанство. Цей процес у термінології Ортеги отримав назву «культуралізм» – стан, коли суспільство перестає сприймати науку, право, мораль, мистецтво як цілісну еманяцію життя й оцінює їх в окремих один від одного видах. Для модерного суспільства культура завершилась у теперішньому й не мають перспективи розвитку.

Кризові тенденції Ортега пояснював багатьма факторами. Головним чинником занепаду європейської культури він вважав «бунт мас» – повне захоплення масою суспільного життя, яке призвело до нав'язування безликих, вихолощених ідеалів і цінностей. Агресивна експансія мас на культуру та еліту призвела до прихованого панування в суспільній свідомості ірраціонально-природних ідеалів, до девіталізації духовного життя. Наслідком відсторонення еліти від трансляції культурних взірців, від творчого процесу загалом стала радикальна відірваність сучасників від класичної традиції минулих поколінь. Перервався їхній зв'язок, зникла історична спадковість взірців минулих часів, занепадала народна творчість, яка є одним із факторів життєвості людини.

Література:

1. Ortega y Gasset, J. *Reves del almanaque. Obras Completas. Vol. II* (1916–1934). Septima edicion. Revista de Occidente, Madrid. 1963. Págs. 719–742.
2. Ortega y Gasset, J. *La pedagogía social como programa político. Obras Completas. Vol. I* (1902-1916). Septima edicion. Revista de Occidente Madrid. 1946. Págs. 503–521.
3. Ортега-і-Гасет Х. Роздуми про Дона Кіхота. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. 216 с.
4. Ortega y Gasset, J. *Renan. Obras Completas. Vol. I* (1902–1916). Septima edicion. Revista de Occidente Madrid. 1946. Págs. 443–467.
5. Ортега-і-Гасет Х. Тема нашої доби. Вибрані твори. Київ. : Основи. 1994. С. 315–369.
6. Ортега-і-Гасет Х. Місія Університету. Ідея Університету: Антологія ; відп. ред. М. Зарубицька. Львів : Літопис, 2002. С. 67–107.
7. Jesus Conill Sancho (2019), El sentido deportivo de la vida en la hermeneutica raciovitalista de Ortega y Gasset. *Universidad de Valencia Pensamiento español y latinoamericano* vol. 75, núm. 286, pp. 1061–1078. <https://revistas.comillas.edu/index.php/pensamiento/article/view/12206/11339>